

URTX

L'ALIMENTACIÓ A L'ALJAMA MEDIEVAL DE TÀRREGA

Josep Xavier Muntané Santiveri

L'ALIMENTACIÓ A L'ALJAMA MEDIEVAL DE TÀRREGA

Abstract

El artículo estudia diversos aspectos relacionados con la alimentación en la aljama judía medieval de Tàrrega a partir de documentos hallados principalmente en el Arxiu Històric Comarcal de Tàrrega (AHCT) y otros, éstos ya publicados, del Archivo de la Corona de Aragón (ACA). Las distintas noticias sobre el pan, el vino, las carnes, el pescado, la fruta y las especias no sólo nos aproximan a los que sin duda eran los ingredientes más habituales de las comidas judías, sino que también nos permiten considerar otros aspectos, quizás no tan relacionados directamente con la gastronomía pero no por ello de menor importancia para nosotros, como son: los modos y lugares de abastecimiento de dichos alimentos, la observancia de las normas dietéticas religiosas y los conflictos que ésta ocasionaba con las autoridades cristianas, la transgresión de las normas restrictivas impuestas por dichas autoridades, etc.

This article explores several aspects concerning nutrition in the medieval Jewish community of Tàrrega. Research work is based upon some documents, most of them are preserved in the Arxiu Històric Comarcal de Tàrrega (AHCT), together with already published materials, which are kept in the Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). Findings about bread, wine, meat, fish, fruit and spices do not only provide us with a closer look on the certainly most common ingredients for Jewish meals, but they also shed light on other issues, whose connection with gastronomy may not be as close, but are nevertheless of some relevance to us, e.g. how and where such food was supplied, the observance of religious dietary laws and the conflicts they provoked with Christian rulers, the transgression of restrictive laws imposed by these authorities, among others.

Paraules clau

Judaisme, alimentació, Tàrrega, baixa edat mitjana.

¹Les imatges medievals de taules parades per a menjar sovint corresponen a àpats de naturalesa religiosa, inspirats en passatges bíblics (especialment neotestamentaris: tiberis de la cort d'Herodes, convits farisaics, últims sopars, etc.) o en festivitats religioses de gran solemnitat (com el sopar pasqual jueu, etc.), però també n'hi ha que corresponen, ni que sigui més ocasionalment, a àpats profans (celebrats als palaus reials i nobiliaris o als casals urbans dels banquers i mercaders). L'elevada categoria religiosa dels primers l'expressen els artistes medievals procurant d'imitar la riquesa de tovalles i vaixel·la, dels vestits de festa o de la decoració de les estances dels segons, i és gràcies a aquest ingenu anacronisme que se'ns facilita l'accés, i per partida doble, a alguns dels costums medievals relacionats amb l'alimentació. En la majoria d'aquestes escenes la taula constitueix l'espai central al voltant del qual es desplega aquesta profusió de riquesa. Una riquesa que contrasta amb la buidor amb què sovint són representats els plats. És clar que aquells artistes estaven més interessats en el significat de l'escena que en el menú, ben al contrari del que nosaltres, en aquest article, ens hem proposat.

En efecte, en aquestes pàgines volem realitzar un recorregut per aquells documents que de manera directa o indirecta contenen aspectes relacionats amb l'alimentació dels jueus targarins medievals.²

No manca qui, en un exercici d'anacronisme similar al del paràgraf precedent, afirma amb ingenuïtat que les aljames i famílies jueves medievals seguien fil per randa les pràctiques alimentàries tal com figuren a les exhaustives codificacions legals posteriors a l'expulsió dels jueus dels regnes hispànics, sense tenir en compte que un compendi no només recull tradicions de múltiples llocs i èpoques sinó que també les actualitza i les adapta al seu temps.³ Des d'un punt de vista acadèmic potser es pot afirmar que a l'horitzó mental dels jueus catalans medievals -els targarins entre ells- s'hi trobava la normativa alimentària continguda a Lv i Dt juntament amb les interpretacions i adaptacions posteriors recollides al Talmud i en les sentències medievals dels experts legals rabínics. Però al meu parer, aquest conjunt de normes i tradicions s'arrelava a cada generació més com a substrat vital (com a costum i pràctica) que com a

¹ Agraeixo l'ajuda generosa de l'Ivan Fernández, es pot ben dir que el resum en anglès que precedeix aquest article és obra seva; l'assessorament expert de l'Elisabet Jòdar en alguns dels problemes plantejats a l'hora d'editar els textos en català medieval; la mirada amatent i competent amb què el meu bon amic fra Lluís Solà, monjo de Poblet, ha corregit la traducció dels documents en llatí medieval que presento a l'APÈNDIX, i finalment, la col·laboració de l'Oriol Saula, arqueòleg del Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega: és ell qui ha cercat les fotografies que il·lustren i complementen aquest article.

² Alguns capítols i apartats de BATLLE [1999] són una bona introducció a l'alimentació medieval catalana en general, tant al camp com a la ciutat; l'article de RIERA [1988] supleix, d'entrada, el nul o escàs interès que sobre aquest tema es constata en les obres dels estudiosos del judaisme de la Corona d'Aragó. Per a aquest article m'he basat en el recull documental sobre l'aljama de Tàrrrega que va ser publicat el 2006 (= MUNTANÉ [2006:2]). En totes les ocasions que cito un document d'aquest llibre em limito únicament a indicar la numeració que té dins del mateix.

³ Tal com Josef Caro posa de manifest a la introducció de les seves compilacions legals *Bet Yosef i Shuljan Aruj*. En aquest sentit comparteixo plenament l'afirmació de RIERA [1988] pàg. 296.

contingut teòric (com a llei a estudiar), ja que, malgrat que en el món jueu medieval la funció educadora de la família, en tant que transmissora de costums i valors, es veia reforçada per la formació religiosa que rebien els infants i les lectures i prèdiques setmanals que tenien lloc a la sinagoga, només els qui accedien als estudis superiors podien formar-se una imatge clara i completa de la complexa normativa legal relativa a l'alimentació. D'altra banda, les condicions reals de cada lloc, quant a la producció i abastament d'aliments, juntament amb les imposades per l'autoritat cristiana; l'empara i el control dins de l'aljama i, en últim terme, la consciència íntima i personal de cadascú, conformaven el marc en què aquelles prescripcions i adaptacions eren observades.

Malgrat tot, si exceptuem els animals prohibits per impurs (els més significatius dels quals, a casa nostra, eren el porc, el conill i la llebre) i les normes que condicionaven l'elaboració d'alguns aliments (com el vi i la carn juïcs o també el pa alís, sense llevat, de la Pasqua) o l'ús d'alguns productes (com els lactis amb la carn o el greix de certes parts dels animals), el rebost i la taula dels jueus medievals catalans no diferien tant de les que hi havia a les llars dels seus veïns cristians.

En aquesta col·laboració ens referirem només als aliments que formaven part de la dieta dels jueus targarins que hem trobat documentats. Sabem per algun altre document (que si bé no es refereix explícitament als jueus targarins segur que els inclou dins del genèric *habitants e vehins de Tàrrega* al qual s'adreça) que la gamma local de productes alimentaris era molt més variada. En més d'una ocasió hi haurem de recórrer a fi de fer-nos una idea més completa i precisa del que els targarins medievals s'afguraven sota termes tan generals com peix, cereals, etc.⁴

Comencem pel pa i el vi. Aquests eren els elements més comuns de l'alimentació medieval, tant d'adults com d'infants, i creiem

que també devien estar presents amb una intensitat semblant en els hàbits alimentaris de la població jueva de Tàrrega.

1. El pa

Quant al pa sabem que a Tàrrega hi havia un forn conegut amb el nom de *forn dels jueus*, situat a la part alta del carrer dels Jueus, no gaire lluny del carrer Major. Possiblement feia les funcions de forn públic tant per a jueus com per a cristians i és que tot i trobar-se al carrer dels Jueus, el cert és que estava situat al defora del tram del mateix que tradicionalment es coneixia com a call. En altres paraules, estava ubicat a la part de presència jueva més propera i oberta a la Tàrrega cristiana. A més a més era el govern de la vila (i no el de l'aljama) el qui anualment havia de satisfer certa quantitat de diners per l'usdefruit d'aquest forn, per això, tal com s'indica en una acta municipal de 1437, vetllava pel seu bon funcionament bo i encarregant-se de trobar-li forner i estipulant amb ell els termes del contracte de lloguer del forn.⁵ D'altra banda, els fornars dels quals tenim coneixement són tots cristians: un tal Jaume Balaguer (1437) i un tal Antoni Marcó (1492).⁶

Ni aquest fet, que el forner no fos jueu, ni que a més a més de jueves hi anessin també cristianes, no eren impediment perquè durant la major part de l'any els jueus targarins poguessin menjar el pa cuit o comprat en aquest forn.⁷ De fet, a bona part de les llars jueves la pràctica més comuna consistia en pastar el pa a casa i dur-lo seguidament al forn públic a coure'l. Ens podem imaginar algunes d'aquestes dones, garlant i xafardejant entre elles, mentre s'esperaven que el pa s'acabés de coure.⁸

Com passava amb els cristians, només alguns dels jueus més rics s'estalviaven l'espera i el fet d'haver de compartir un mateix espai amb la resta de ciutadans, i disposa-

⁴ En un d'aquests documents (de maig de 1340), Pere III aprova les imposicions que el govern de Tàrrega va determinar sobre bona part dels aliments que es venien i compraven a la vila, vegeu SARRET [1930] pàg. 141ss.

⁵ Vegeu MUNTANÉ [2006: 2] núm. 327.

⁶ L'any 1437 el consell de la vila va formalitzar un acord amb Jaume Balaguer perquè fes de forner del *forn dels Jueus* durant un període de deu anys. Els deuria agradar perquè l'any 1452 encara hi continuava, vegeu MUNTANÉ [2006: 2] núm. 383. Quant a Antoni Marcó, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 675.

⁷ Els problemes venien quan durant la Pasqua jueva s'havia de consumir pa que no només no podia dur llevat sinó que tampoc podia haver estat en contacte amb aquest. Cosa realment difícil en un forn públic. Pels problemes i solucions, vegeu RIERA [1988] pàg. 302-303.

⁸ En una d'aquestes ocasions, en què les dones apareixen ben esvalotades per la pols que en Joan Cirerols va aixecar davant del forn al llençar fems secs al carrer, llegim que *les dones que tenien la pasta al fforon que-n ffeyen gran rumor, ço es, que-ls empolsave la pasta e deyen que no ere ora deguda de lançar aquell ffems ne aquela broça a tal ora sino a matinada o a vesprada*, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 383.

Tram del carrer de l'Estudi on estava situat el forn dels jueus.
 Fotografia: Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega).

ven de forn propi a casa seva. Sabem que Salamó Naçan va demanar permís a Alfons II per a fer-se construir un forn a la casa que tenia a Tàrrrega i que aquest li'l va concedir en un document de juny de 1328.⁹

La llicència reial esmentada deixa ben clar que ni el batlle de Tàrrrega ni el seu lloctinent no podran interferir (ni permetre cap interferència) en la construcció d'aquest forn privat a la casa de Salamó Naçan, i això ens recorda que bona part de l'elaboració del pa era un monopoli del qual els privats no podien sostreure's si no era amb privilegis o de manera il·legal. La venda de forment, de blat, d'ordi i d'avena a les botigues de la vila estava gravada amb impostos i controlada pels mostassafs, i els jueus que recollien o negociaven amb aquest producte no se'n podien estorcer.¹⁰ La mòlta del cereal s'havia de re-

alitzar en aquells molins que havien estat autoritzats pel govern de la vila i al preu que aquest havia fixat, cosa que esperonava l'enginy i donava peu a tot tipus de picardies a fi d'obtenir la farina a més bon preu.¹¹ Semblantment, els forns de pa havien de pagar cada any una quantitat de diners estipulada a l'autoritat pertinent, per això no s'escapava del càstig aquell qui era sorprès entrant pa de fora a la vila.¹²

A més a més de les normes i lleis esmentades, entre els documents treballats n'hem trobat una altra que no era de naturalesa econòmica. Era la que prohibia als jueus de tocar amb la mà el pa que volien comprar. En un d'aquests documents, de 1343, es prescriu que els jueus no *gosen manejar lo pa que es tengut a vendre, sinó que l'agen a pendre per ma d'aquels qui les vendran*. I en

⁹ ACA, Canc, reg. 475, fol. 111v, citat a RIERA [1988] pàg. 303, nota 45. Vegeu transcripció i traducció a APENDIX núm. 1.

¹⁰ Vegeu SARRET [1930] pàg. 144-145. Tenim coneixement d'alguns jueus targarins que posseïen camps de blat dins i fora del terme de Tàrrrega, vegeu MUNTANÉ [2006:2], núm. 355, 356, 379, 633. Sabem que alguns comerciaven amb forment perquè en períodes d'escassetat el govern de la vila s'hi va adreçar per adquirir-los el que necessitaven per a alimentar els targarins i sembrar de nou els trossos del terme, vegeu MUNTANÉ [2006: 2] núm. 347, 349ss.

¹¹ Alguns habitants de la vila, tant cristians com jueus, miraven d'escapar-se d'aquest control duent el seu forment a moldre o bé comprant farina a altres molins (com va fer el fill d'Abram Baruc que, l'any 1481, va ser vist introduint a la vila un sac de farina del molí de Fonolles, vegeu MUNTANÉ [2006: 2] núm. 537), o anant als molins autoritzats, però sense declarar-ho a l'autoritat pertinent (com va fer Deulosal Jacob, l'any 1459, al dur una quartera de blat a moldre, d'amagat del regidor de la imposició de la mòlta, vegeu MUNTANÉ [2006: 2] núm. 425).

¹² Com el 19 d'abril de 1388 li va passar a don Fananell, gendre d'Içac Facén, per introduir pa de Verdú a la vila de Tàrrrega. Creiem que els vuit doblers de pa que li van ser incautats no devien ser només per al consum propi sinó també per a revendre'n. La data, mitjans d'abril, ens ha fet pensar en si es tractaria de pa alís per a la celebració de la Pasqua jueva, però el ban no entra en cap concreció, vegeu MUNTANÉ [2006: 2] núm. 284.

un altre de 1347 es disposa que *nullus judeus auderet vel presumeret tangere cum manu panes* (cap jueu gosi ni pretengui tocar amb la mà el pa).¹³

2. El vi

També la verema i el vi estaven fortament controlats pel fisc municipal. Bona part de les famílies jueves acabalades posseïen vinyes i mallols dins o fora del terme de Tàrrrega, ja fos per compra que n'havien feta o de resultes de préstecs concedits als seus propietaris i que aquests no van poder retornar sinó amb les propietats amb què els havien avalat, en aquest cas, vinyes.¹⁴ Les vinyes situades més enllà dels límits del terme municipal (sovint per raó de préstecs concedits a habitants d'altres viles i no retornats, però també a causa de la mobilitat que caracteritzava els jueus medievals, per la qual un jueu que tenia propietats en un indret i se n'anava a residir en un altre es trobava amb propietats en més d'un municipi) van ser sovint font de problemes, ja que el govern local va defensar sempre la producció pròpia bo i gravant l'entrada de vi i verema forans amb impostos més elevats o prohibint-ne directament l'ingrés a la vila.

L'any 1340 els jueus targarins van obtenir permís del rei per entrar vi i verema de fora del terme a la vila,¹⁵ però el més normal és que això fos prohibit fins i tot als jueus més rics i influents i se'n multés la transgressió.¹⁶ Els jueus que collien o feien collir el raïm de

les seves vinyes destinaven la verema a produir el vi juïc que després, al llarg de l'any, seria begut a les seves cases. Moltes cases de jueus devien comptar amb tines i amb cups per a premsar el raïm i fermentar el most, i també amb cellers per a guardar-lo després, però de només una, la que Daví de Cabestany i Senyoreta posseïen al carrer dels Jueus, ens ha arribat notícia certa de que tenia un cup.¹⁷

Qui no tenia vinya o havia fet curt de vi sempre podia comprar-ne a qui n'hi sobrava o podia dirigir-se a la taverna. Sabem que a Tàrrrega n'hi havia de regides per jueus perquè en una resolució del consell de la vila de 1452 es disposa el tancament i el trasllat de la taverna que Jacob Deulosal tenia a la plaça Major i també que *negun juheu no gos tenir taverna en dita plaça sino en ses casses si tenir-ne volran ho habitacions*.¹⁸

3. La carn de bestiar

El consum de carn a l'edat mitjana era molt més freqüent del que sovint ens imaginem i els conflictes que va originar entre la comunitat jueva i la cristiana van perdurar al llarg de tot aquest període.¹⁹ De fet bona part dels documents que tractarem en aquest article són un reflex d'aquesta situació problemàtica.

A Tàrrrega, com passava a altres viles, les persones que tenien cura dels ramats de bestiar que pasturaven pel terme eren con-

¹³ Vegeu APENDIX núm. 3 i 4 respectivament.

¹⁴ Vegeu el nom d'alguns d'aquests propietaris a MUNTANÉ [2006: 2] núm. 288, 321, 355, 376.1, 543, 579, 606, 636, 645, 651, 660, 661, 664, 667.

¹⁵ Deu ser aquest permís al qual RIERA [1988] pàg. 303, es refereix en el seu article, bo i notant que la forta immigració jueva de la primera meitat del segle XIV va tornar insuficient la producció local de vi juïc i es va haver de suplir la seva mancança important-ne d'altres comunitats jueves; pel document vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 129, encara que la cita de l'ACA que hi consta i que prové de SABATÉ [1999] pàg. 131, nota 29, ha resultat ser errònia. Els intents per trobar el document han estat infructuosos. Sabem, en canvi, que poques setmanes després, el 15 de setembre de 1340, Pere III confirmava el privilegi que la universitat de Tàrrrega tenia de prohibir l'entrada a la vila de vi i verema forasters, vegeu SARRET [1930] pàg. 149 i GONZALVO [1997] núm. 117. En aquest afer ens trobem al davant d'un dels múltiples casos en què l'autoritat reial exaudia les peticions de diversos col·lectius encara que per a fer-ho hagués d'aprovar disposicions que eren contràries. Els pagaments que *graciosament* efectuaven els interessats durant el procés de petició i de reclamació engruixien les arques de la Corona. En el cas que estem veient els fets van anar de la següent manera: a inicis de l'estiu de 1340 els paers targarins van prohibir l'ingrés a la vila de vi i verema foranis; poc després l'aljama va obtenir del rei (segur que pagant un bon preu) un permís especial per a introduir vi i verema de fora de la vila, però poques setmanes després el rei va confirmar les autoritats de la vila en el dret de prohibir l'entrada d'aquests productes, vegeu SEGARRA [1984] pàg. 159.

¹⁶ L'any 1450 l'acabalat Jafudà Jucef de Besés, veí novell de Tàrrrega, va demanar al consell de la vila si li concedia permís per entrar a Tàrrrega la verema de les vinyes que posseïa a Bellpuig, i aquest no li'l va concedir. Pocs anys abans, el 1444, el jueu targari don Struch Momet va ser multat precisament per introduir d'amagat vi i verema a la vila, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 376 i 358 respectivament.

¹⁷ Encara que ignorem si es tractava d'un cup per a l'oli, el gra, el vi o qualsevol altre producte, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 643.

¹⁸ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 388. Qui anava a les tavernes dels jueus? Només jueus? I a les dels cristians? Només cristians? Encara que les autoritats religioses d'ambdós bàndols clamaven fortament contra el costum de menjar, beure i jugar a cartes i a daus plegats, sabem que al llarg de l'edat mitjana la separació mai va ser del tot complida.

Sitja del segle XIV
localitzada en un
pati interior del
carrer de la Font 7,
 indret molt proper al
 call. En les terres que
 reomplien la sitja s'ha
 pogut recuperar un
 important conjunt de
 materials ceràmics,
 metàl·lics i restes de
 fauna abocats dins la
 sitja durant el segle
 XIV. Excavació dirigida
 per Carles Navarro de
 l'empresa Àtics.
 Foto: Oriol Saula
 (Museu Comarcal de
 l'Urgell-Tàrrrega).

tractades pel govern local i sovint estaven associades amb els carnisers de la vila. No hem trobat ni un sol document que testimonii la presència d'un jueu fent de pastor. Ben al contrari, els jueus solien obtenir dels carnisers els animals que després degollaven ritualment.²⁰ En una sola ocasió, l'any 1484, sabem que els paers de Tàrrrega van comprar a Abram Baruc les *dues anyelles* que van prendre amb ells amb motiu de la processó de la Verge Maria del Tallat. Potser els animals havien de complir uns requisits que només Abram Baruc (perquè en criava pel seu compte o perquè tenia bons contactes) va poder satisfer.²¹

En dos documents de principis del segle XIV, concretament de 1305 i 1307, en què un tal Içac Avinpelx jura com a corredor (d'orella), observem que al darrera del nom d'aquest jueu l'escrivà hi va afegir el terme *carneyador*.²² El text on apareix està redactat en català i per això suposem que també aquesta paraula ho és, però en cap dels glossaris i diccionaris que hem consultat hi apareix un terme com aquest. D'altra banda, tampoc ens queda clar si amb aquest mot l'escrivà reproduïa un malnom o bé es referia a l'ofici d'Içac Avinpelx. Com a malnom i prenent com a punt de partida els termes occitans "carneja" (manger de la viande) i "carnejaire"

¹⁹ Encara que no són exclusius només d'aquest període. Durant les primeres dècades del segle XX una forta onada contrària a la *shejità* (o sacrifici ritual amb què els jueus mataven els animals destinats a l'alimentació de les seves comunitats) va recórrer diversos països europeus (Anglaterra, Suïssa, Alemanya, etc.). Segons RIERA [1988] pàgs. 305ss, la font principal dels problemes a l'edat mitjana era la situació d'inferioritat que es creava entre el col·lectiu cristià i el jueu quan el primer es convertia *de facto* en el destinatari de la carn que els jueus rebutjaven: la carn *terefà*. Aquesta carn era la d'aquells animals que, tot i haver estat degollats segons el ritual judaïc, no podia ser declarada *casher* -apta per al consum dels jueus-, ja fos per algun tipus de negligència que el *shojet* havia comès durant el sacrifici ritual, ja fos perquè durant l'examen posterior al sacrifici, en què els principals òrgans interns de l'animal eren inspeccionats amb deteniment, el *bodeq* descobria que aquests estaven afectats per algun tipus de malformació o de malaltia. En aquests casos es declarava la carn no apta: *terefà* (o *treffà/tryffà* segons la grafia medieval que reproduïa la pronúncia d'aquest mot) i a la vegada que se la rebutjava per al consum dels jueus se li cercava una sortida venent-la als cristians. Aquesta situació d'inferioritat era del tot inacceptable als ulls de l'autoritat cristiana, que va anar dictant diverses normes per a posar-hi fi (missió impossible ja que l'observança de la normativa religiosa jueva acaba provocant tard o d'hora l'excedent de carn a què ens hem referit) o, com a mínim, per a discriminar pel seu compte el col·lectiu jueu.

²⁰ En alguns dels documents que comentarem en aquest apartat queda ben palès que qui facilita als jueus els animals que després ells degollen són sempre els carnisers de la vila.

²¹ Els paers van pagar vint-i-tres sous i vuit diners pels animals, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 571.

²² Içac Avinpelx pertanyia a una nissaga de l'aljama targarina l'activitat de la qual trobem ben documentada al llarg del primer terç de segle. Fill de Vidal Avinpelx i germà d'Astruc Avinpelx, tots ells van exercir diverses vegades com a corredors públics de Tàrrrega. L'any 1300 Içac es va casar amb Goig, filla d'una rica família jueva de Girona. Per als documents on apareix el terme *carneyador*, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 31, 33.

(celui qui se nourrit de chair, qui aime la viande),²³ *carneyador* seria una variant amb un sufix diferent i podria significar la “persona a qui li agrada menjar carn”, en altres paraules, un fartaner: Içac Avinpelx *el fart*.²⁴

Com a nom d'ofici intuïm que aquest hauria de tenir algun tipus de relació amb la carn. Descartem que amb ell es vulgui indicar l'ofici de “carnisser”, perquè aquest substantiu ja era ben conegut i àmpliament usat en aquest estadi de la llengua. Hem considerat, llavors, la possibilitat que *carneyador* designés el membre de l'aljama que disposava de l'autorització per a degollar els animals la carn dels quals estava destinada al consum de la comunitat jueva: el *shojet*. Però en casos relacionats amb pràctiques jueves específiques hem observat que fins i tot en els documents oficials els escrivans preferien reproduir, ni que fos d'orella, els termes hebreus que utilitzaven els jueus abans que inventar-ne de nous, per això hem descartat que *carneyador* tingués res a veure amb matar el bestiar de manera ritual. Això no ens ha retret de continuar cercant el significat d'aquest terme dins del camp específic del proveïment de carn, encara que amb una relació menys directa amb el sacrifici d'animals. En efecte, sabem que durant l'edat mitjana els termes “carnalatge” i “carnatge” eren parcialment equivalents i que una de les accepcions que compartien era la que designava l'impost que es cobrava per la carn destinada a l'alimentació. La nostra hipòtesi proposa que de l'impost de “carnatge” es va formar el substantiu *carneyador* per a indicar la persona encarregada de recaptar i donar comptes a l'autoritat sobre aquest impost. *Carneyador* es construiria a semblança d'altres termes emprats en contextos similars, com ara col·lector, plegador, tallador, etc.²⁵ Res però és segur i estem a l'espera que algun dia aparegui aquest terme en un context més específic que permeti aclarir el seu significat.

Qui realment tenia un contacte directe amb els animals que havien de proveir de carn els membres de l'aljama era el *shojet*: ell era qui disposava de llicència rabínica per a degollar ritualment els exemplars de bestiar.²⁶ No era un simple matador sinó que en tots i cadascun dels actes que precedien i seguien al sacrifici de l'animal i també, esclar, mentre aquest es duia a terme, havia de vetllar perquè les disposicions que manava la llei religiosa jueva fossin servades a l'unghla.²⁷

Exercia Içac Avinpelx de *shojet*? Probablement no. De qui no tenim cap dubte és d'un tal Mossé, que l'any 1435 va viure una baralla sonada amb un dels carnissers targarins, un tal Taroya, perquè aquest es va negar en rodó a entregar-li una ovella perquè la degollés. Els fets, tal com estan recollits en un llibre de bans, van passar de la següent manera:

Item lo dit dia [era dijous, dia de mercat] trobam que en Taroya volie degolar una ovella e vingue en Mosse, juheu, e dix-li que la li gequis degolar, et ell respos-li que no la degolarie per Deu. Respos lo dit joheu que foren de torn lo dimecres e lo dissapte, que no ni havie micha de juhiga, e ell respos que per Deu no la degolareu. E nosaltres sdevenquem-nos en aquestes noves e diguem al dit Taroya que per amor de nosaltres que la li gequis degolar. E lo dit Taroya nos respos que per lo cap de Deu que no la degolarie, encara que Deu ho digues, e pres lo cavinet e degola la dita ovella. E nosaltres tantost fem-li posar ban de V sous, que anas a una ovella e que la gequis degolar al dit juheu e ell respos que no-n fere re. E nosaltres fem lo mutar fins en L sous de bans. E ell dix que per lo cul de Deu que ell durie la pus rohina que fos en tot lo corral e que no-n menyarien d'altra.

El relat és breu però el seu contingut és interessant i suggeridor. De manera més o menys explícita hi apareixen alguns dels aspectes principals que conformaven la tasca

²³ Vegeu MISTRAL, entrades “carneja” i “carnejaire”.

²⁴ Agraïxo a Lola Badia i al seu marit Xavier Lamuela la bondat amb què van atendre la meva petició d'auxili lingüístic i el suggeriment de la hipòtesi que acabo de comentar.

²⁵ Vegeu ALCOVER-MOLL, entrades “carnalatge” i “carnatge”. Precisament a l'edat mitjana alguns jueus es van dedicar a recol·lectar, en nom de l'autoritat, els impostos amb què aquesta gravava la gent del país, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 477, 480, 483.

²⁶ Això si no era el rabí en persona qui exercia de *shojet* (vegeu RIERA [1988], pàg. 306). Així s'explica que a la carn degollada o *juhiga* se la designi també amb el nom de carn *rabinada*, vegeu document citat a RIERA [1988], pàg. 309, i altres exemples a ALCOVER-MOLL, entrada “rabinar”.

²⁷ El *shojet* acompanyava la seva feina pronunciant les benediccions estipulades per a cada moment i observant cadascun dels diversos preceptes (inspirats en els antics sacrificis que tenien lloc al temple de Jerusalem), com ara: la inspecció minuciosa de l'animal per certificar-ne la seva idoneïtat; la cura extrema perquè l'animal patís el mínim possible (per això controlava que el tall del ganivet no tingués cap osca, ni abans ni després d'usar-lo, i matava l'animal el més ràpidament possible, practicant-li un tall ràpid i precís al coll, que li seccionava la tràquea i l'esòfag i li provocava una mort gairebé instantània); el dessagnament de l'animal mort, etc.

del *shojet*: d'una banda ell era el responsable que no manqués als membres de l'aljama la carn *juhiga*. Aquesta previsió és especialment urgent en aquest cas ja que, segons explica Mossé, aquella setmana havia estat tan enfeinat que ara, a només un dia de l'inici de la festa setmanal del *shabbat*, es trobava que la carn *juhiga* s'havia acabat del tot. D'altra banda, ell era l'única persona que podia degollar l'animal la carn del qual es destinava a l'alimentació de la comunitat jueva i no podia delegar en ningú més aquesta tasca: d'aquí la insistència amb què Mossé (primer sol i després amb el recolzament del mostassaf) demana al carnisser que li permeti degollar l'ovella, i també, un cop el carnisser l'ha degollada, la insistència amb què l'autoritat obliga a aquell a entregar un altre animal viu al *shojet* bo i incrementant-li fortament la multa en negar-s'hi.

Paradoxalment l'actitud insolent i blasfema del carnisser posa encara més de relleu el caràcter intrínsecament religiós que caracteritzava l'acció del *shojet*: de fet no sabem si el Taroya era de normal gaire renegador –la gent d'aquesta terra ho sol ser bastant–, però la intensitat creixent de les seves blasfèmies (*no la degolarie per Deu; per Deu no la degolareu; per lo cap de Deu que no la degolarie encara que Deu ho digues*, i ja al final de tot, en un moment d'inspiració sublim: *per lo cul de Deu*) contrasten més que mai amb l'actitud religiosa amb què el *shojet* sacrificava l'animal escollit.

Finalment, abans de degollar un animal el *shojet* l'havia de sotmetre a un examen extern rigorós a fi que cap tara, que invalidaria l'animal per al consum dels membres de l'aljama, pogués passar desapercebuda. Perfectament conèixer d'aquest requisit, quan la quantia de la multa obliga en Taroya, mal que li pesi, a entregar un animal viu a Mossé, llavors amenaça de dur-li l'ovella *la pus rohina que fos en tot lo corral e que no-n menyarien d'altra*.

Un cop mort i dessagnat, l'animal era obert i examinat de nou: es comprovava que en cap de les vísceres principals (especialment el fetge i els pulmons) hi hagués malformacions, tumors o altres indicis de malalties. L'any 1445 el consell targari es fa ressò d'aquesta pràctica amb els termes següents: els jueus *assagen de metre lus mans dins les dites besties* [es refereix als animals que els

jueus *poden e gosen mengar*] i qualifica aquesta pràctica com a *cosa de no conportar e asats abominable*.²⁸

Si, tal com hem explicat prèviament, es descobria quelcom que convertia la carn d'aquell animal en carn *terefà*, no apta, llavors s'havia de procedir a sacrificar un altre animal. Les autoritats targarines es refereixen a això en la mateixa sessió del consell de 1445, quan afirmen que *los juheus de aquesta vila fan gran abus en degolar los moltons, ovelles e altres besties de les quals ells poden e gosen mengar*. Cosa que vindria a dir que els animals degollats no devien complir els requisits previstos per la normativa religiosa jueva (en altres paraules, no devien ser gaire sans) i per això es veien obligats a sacrificar-ne d'altres fins a obtenir la quantitat de carn necessària per al consum total de l'aljama. Aquesta activitat la jutgen els paers targarins d'*abus* possiblement perquè posava en circulació una major quantitat d'aquella carn que, refusada pels jueus, només podia ser consumida pels cristians, una carn doncs estigmatitzada.²⁹ I al davant d'aquesta situació opten per reduir el nombre d'animals que els jueus podien matar a un sol animal per taula i dia: *als carnes e a les taules que d'aci havent ells no permeten ni lexen degolar als dits juheus moltons, anyells e ovelles e altres carns de les quals ells poden mengar, quiscun jorn sino una bestia en quiscuna taula del molto. E per tant com en la taula de la ovella se*

Poal del segle XV procedent del jaciment del Convent dels Framenors.
Foto: Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrrega).

²⁸ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 6.

²⁹ Ja que tal com hem dit prèviament (vegeu nota 19), aquesta carn que els jueus havien "tocat" i després refusaven es destinava exclusivament als compradors cristians que, d'aquesta manera, es trobaven en una situació d'inferioritat envers els jueus.

maten diverses carns, que los dits juheus no puxen ni gosen degolar sino una ovella e hun anyell e no mes avant.

Obrant d'aquesta manera els paers aconseguien reduir l'*abus* de carn degollada per jueus. Això és cert, però com que era del tot impossible determinar si la carn d'un animal era apta o no per al consum jueu fins que s'havia sacrificat l'animal, aquesta disposició no només no evitava la presència de carn *terefà* (ja que ningú podia assegurar que la carn dels pocs animals que es permetia degollar als jueus seria *casher*), sinó que agreujava la provisió de carn per a l'aljama (ja que en cas que la carn d'un animal fos *terefà*, no en podien sacrificar cap altre). Vista així la mesura imposada pels paers no sembla tan idònia, ja que és només de manera parcial que solventa el problema de l'*abus* de carn degollada pels jueus (o carn *terefà*), i a més a més posa en una situació delicada i incerta els consumidors de carn jueus.

No era pas la primera vegada que els jueus targarins s'enfrontaven a unes mesures semblants. Cent anys abans, l'abril de 1347, l'aljama va recórrer al rei les disposicions que els paers i prohoms targarins havien aprovat el dijous abans de Pasqua d'aquell any, en les quals s'estipulava *quod carnes judaycas venderentur minus uno denario pro libra carniū que per christianos ementur*, (que la carn juïga sigui venuda a un diner menys per lliura que la carn que és comprada pels cristians) provocant que *hoc ne ipsi judei possent habere de carnibus antedictis* (per això ni els mateixos jueus poden haver de la dita carn). És un text curiós que denuncia clarament la situació de precarietat en què es troben els compradors jueus de carn, però no perquè el govern de la vila els hagi restringit la quantitat d'animals a sacrificar, sinó perquè ha obligat els carnisers a vendre les *carnes judaycas* més barates que la resta de carn, per la qual cosa els cristians, deixant de banda qualsevol tipus d'escrúpols religiosos, s'han afanyat a comprar-ne i els han deixat sense carn juïga. En aquest cas els termes emprats: *carnes judaycas*, ens remetent especialment a la carn juïga i no tant a la carn *terefà*, ja que l'adquisició d'aquesta última per part dels cris-

tians no hauria suposat cap problema per a l'aljama.

Amb aquesta disposició el que pretenien els paers i prohoms targarins, tal com es denuncia al document, era *quasi privare eisdem comercio victualium, sine quibus non possent vivere sive esse* (quasi privar a aquells [els jueus] del comerç de vitualles, sense les quals no poden viure ni ésser). És a dir, apartar els jueus de l'activitat comercial de la vila "cristiana", especialment a l'hora de comprar.³⁰ Però com que a la Tàrrrega medieval l'activitat comercial només era possible, legalment possible, dins de la Tàrrrega "cristiana", separar-ne els jueus implicava a la pràctica condemnar-los a desaparèixer.³¹

En aquest mateix document, Pere III introdueix les seves paraules recordant als paers i prohoms targarins que ja en temps passats (*preteriti temporis*) ells havien aprovat diverses ordenances *contra dictos judeos* i que ell les havia revocades i anul·lades. Podem saber la naturalesa d'aquestes ja que el document deixa ben clar que eren normes relacionades amb la compra d'aliments (*quod nullus judeus auderet vel presumeret tangere cum manu pane nec alia victualia quos et que emere voluissent*, és a dir, que cap jueu no gosés ni pretengués tocar amb la mà el pa ni les altres vitualles que volien comprar), però la carn no hi apareix esmentada. Per això no creiem pas que el rei s'estigui referint a les ordenances que els paers i prohoms van acordar l'any 1343 ja que, tal com veurem a continuació, aquestes incloïen de manera ben detallada els productes càrnics i a més a més estaven fonamentades en unes disposicions reials.³²

En efecte, quatre anys abans, el consell de Tàrrrega va manar que es fes una crida pels carrers i places de la vila perquè tothom sabés que es venia *l diner la carn meyns la liura que els [els jueus] degolen que l'altra*. Seguidament el consell va aprovar també que *sie posada una post en la taula de la carnereria que assignada sie als juheus per tal que hom puxe conixer quala taula la carn dels juheus si taula, segons que ia d'altres vegades es stat feyt, per tal com los mercaders estrayns e altres gens que son vengudes a la*

³⁰ Per això el document declara que aquestes normes van contra el costum segons el qual *ipsos judeos participacionem habere in emendo et vendendo et aliter cum christianis*.

³¹ Un any després, l'any 1348, gairebé van desaparèixer del tot quan el call va ser atacat i molts dels seus membres cruelment i covarda ferits i assassinats per un bon grapat de targarins (amb autoritats incloses) sota l'excusa d'haver difós l'epidèmia de pesta per la vila. És cert, com veurem, que trobarem mesures discriminatòries al llarg de tots els anys en què a Tàrrrega hi va haver aljama, però és ben significatiu que les mesures més intolerants i implacables provinguin d'aquests anys previs a l'atac del call.

³² Vegeu APÈNDIX núm. 3.

fira³³ n'at parlats als paers e volen conixer la carn juhiga hon se fa per ço que se'n puxen guardar. Els paers van interpretar d'aquesta manera les disposicions que el rei els havia fet arribar en una carta. Sortosament dins de l'acta de la reunió del consell l'escrivà va reproduir la carta reial que, sobre això, manava: *que tot carnicer de la dita vila d'aquesta ora enant, vene e hage a vendre les carns que los juheus hauran degolades a l diner meyns la liura als crestians, e que les agen a venre en una taula apartadament, e qui contra fara pagara per ban V solidos.*

La primera impressió és que els acords dels paers i les disposicions reials són la mateixa cosa però examinats amb detall resulta que no són ben bé iguals. El document reial parla de les carns que *los juheus hauran degolades* i nosaltres entenem que amb aquests termes s'està al·ludint concretament a la carn *terefà*, ja que l'obligació de vendre-la als cristians més barata i separada de la resta de carns era una mesura que en els documents reials només afectava a la carn *terefà*. I és que el rei, a diferència de les autoritats targarines de 1347 de què hem parlat abans, no estava disposat a perdre els qui, en terminologia de l'època, eren el seu *cofre e tresor*: una de les fonts importants d'ingressos per a les arquees reials. Cosa que indefectiblement hagués acabat passant si aquestes disposicions s'haguessin referit també a la carn *cashet*.

Per això quan els paers disposen que es vengui més barata *la carn que els [els jueus] degolen* entenem que s'estan referint només a la carn *terefà*. En canvi quan després ordenen que s'indiqui amb una post a la taula de *la carn dels juheus* o de *la carn juhiga*, és de la carn *cashet* de què parlen. En cada cas ens trobem amb una denominació diferent que no ens sembla que sigui intercanviable. El primer tipus de carn, destinada als cristians, havia de ser venuda més barata. El segon, destinada als jueus, havia de ser senyalada amb una post a fi que *mercaders estrayns e altres gens que son vengudes a la fira* (i que per tant, a diferència dels targarins, no sabien quina taula era la de la carn juhiga) *se'n puxen guardar*: és a dir, que no la comprin.

Escudella de vernís estannífer amb decoració en blau i reflex metàl·lic de Manises
procedent del convent dels Framenors de Tàrraga. Segle XV.
Foto: Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga).

Altra vegada ens trobem al davant d'un excedent de carn molt concret: *les carns que los juheus hauran degolades* o carn *terefà*. La solució que l'autoritat proposa passa també per limitar el nombre d'animals que els jueus poden degollar, però ho fa de manera indirecta: obligant els carnisers a vendre aquesta carn més barata que la resta. És un tipus de pressió que no els devia agradar gaire i del qual, segurament, miraven d'escapolir-se barrejant els dos tipus de carns, per això el rei especifica que aquest tipus de carn es vengui *en una taula apartadament*. La conclusió és clara: com menys animals els deixin degollar, més cara podran vendre la carn.

Un precedent de l'intent de limitar la presència de carn degollada pels jueus a partir de la seva venda per separat, el podem trobar ja en un document reial de l'any 1279 que posa fre a l'intent dels paers targarins de prohibir amb penes pecuniàries que els jueus *occidant et teneant carnes in maello Tarrege* (matin i tinquin la carn al maell de Tàrraga).³⁴

Els animals que apareixen esmentats en aquests documents, especialment al de 1445, són l'ovella, el moltó i l'anyell, i suposem que la seva carn era la que més es consumia a l'aljama targarina. Per això, encara que l'expressió genèrica que completa la llista de 1445: *altres carns de les quals ells poden mengar*, obre la porta a les espècies

³³ El text no es refereix explícitament a cap fira, només parla de les *gens que son vengudes a la fira*, però com que la data de reunió del consell és de finals de novembre només pot tractar-se, doncs, de la fira de sant Martí, vegeu BATLLE [2004], pàg. 183.

³⁴ ACA, Canc., Reg. 41, fol. 59v, vegeu RIERA [1988] pàg. 307-308, nota 70; RÉGNÉ [1978] núm. 172, llegeix o interpreta malament els noms llatins del document i per *Montis albi* entén Montblanc en comptes de Muntalba, i per *Tarrege*, Tarragona i Tاراçona en comptes de Tàrraga. Precisament del regnat de Pere II (1276-1285) Segarra [1984] pàg. 41, transcriu una part de la crida que els paers van ordenar que fos feta per la vila de Tàrraga i en què, entre altres coses, es disposava que *tota carn que jueu dogo [= degolla] qu-es vene en la bocateria [=boqueria] e qui contra aço fara pach x sous e un diner per bans*, malauradament Segarra no indica la font d'aquest document.

de bestiar gros, com el bou i la vedella, probablement la freqüència del seu consum devia ser menor.³⁵ I això es reflectiria al seu torn en una baixa (a Tàrrega nul·la) presència d'aquests animals en la documentació relativa als jueus. L'únic cas documentat que hem trobat té a veure amb els jueus que vivien a Bellpuig. En efecte, l'any 1475, la vigília de sant Bartomeu, patró dels carnisseres, es va produir una disputa entre els paers de Bellpuig i els jueus de la vila, perquè els jueus *volien degolar de dos bous que matave lo carnicer la hu*, i els paers afirmaven que *james en semblant jornada los dits jueus no acostumaven de degolar dels dits bous*.³⁶

La carn *juhiga* la compraven els jueus i les jueves en alguna de les taules de les carnisseries que a la vila de Tàrrega hi havia fora del call. En efecte, al document de 1343, esmentat més amunt, el consell de la vila acorda que s'indiqui amb una *post* [...] *la taula de la carneria que assignada sie als juheus* perquè els foranis, principalment mercaders i visitants atrets per la fira, *volen conixer la carn juhiga hon se fa per ço que se'n puxen guardar*. La *post* d'aquest acord és un senyal ben clar que la carnisseria la tenien els jueus fora del call ja que servia per a distingir la taula de la carn *juhiga* de la resta de taules on es venia carn, senyal que la carn es venia tota en un mateix lloc. Aquesta disposició hauria estat innecessària, fins i tot pels cristians vinguts de fora, si la carnisseria hagués estat ubicada dins del call.

D'altra banda, al document de 1445, en què el consell de la vila dicta *als carnicers e a les taules* la manera com s'han de regir a l'hora de vendre animals als jueus, no es diu en cap moment si l'aljama disposava d'una taula especial per a la carn *juhiga*. Si així era, aquesta segurament continuava estant fora

del call. De fet, als llibres de fiscalitat municipal (de la primera dècada del segle XVI) que ens han permès de reconstruir la topografia del call i de situar correctament els principals edificis d'aquest, com ara la sinagoga, l'hospital o el forn, no s'hi diu res sobre cap carnisseria.³⁷ Potser el fet que les carnisseries de Tàrrega estiguessin a la vora del barri jueu (d'una banda donaven al carrer Major i de l'altra, al carrer de Lluís Folquet) va influir negativament en l'assignació d'un lloc dins del call per a la venda de carn *juhiga*. O potser el govern de Tàrrega, gelós dels impostos que recaptava a través de la venda d'aquest producte, no va estar mai d'acord en perdre el control d'una de les fonts d'aquests guanys.³⁸

4. La volateria

La carn de bestiar no era l'única que se servia als plats i escudelles medievals. N'hi havia una altra, designada amb el terme genèric de *volateria*, que se solia reservar per a les grans ocasions.³⁹ Efectivament, la carn d'aus era molt apreciada i més fàcil d'obtenir, ja que en aquest cas la cria dels animals no depenia de cap persona específica (com hem vist que passava amb el bestiar gros i menut, encomanat a pastors i a carnisseres) sinó que tothom podia criar-ne, i de fet en criava, a les seves cases.⁴⁰

De galls i de gallines gairebé tothom en tenia unes quantes a casa voltant per l'hort, pel corral, a les golfes o al terrat.⁴¹ De coloms també se'n criava a les cases, especialment per la carn tendra i saborosa dels colomins, però només ens ha arribat la notícia del colomar que un tal Baruc tenia als afores de la vila.⁴² Possiblement la cria d'oques i ànades no era tan comuna com la de galls i gallines però a diferència de la dels coloms no necessitava acondicionar cap indret es-

³⁵ A RIERA [1988] pàg. 305, es justifica aquesta baixa freqüència perquè sovint aquests animals eren portadors de malalties que convertien la seva carn, un cop sacrificats, en *terefà*.

³⁶ Vegeu la transcripció d'aquest document inèdit de l'Arxiu Històric Municipal de Bellpuig [AHMB] a APÈNDIX núm. 7.

³⁷ Vegeu MUNTANÉ [2006:1].

³⁸ Malgrat la rigidesa del control que el govern de la vila exercia sobre aquest producte, alguns jueus es van beneficiar d'aquest sistema impositiu quan van adquirir, per encant i a temps determinat (generalment quatre mesos), els drets derivats de la imposició de la carn, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 420, 422, 464, 491, 494, 495, 501, 502, 514.

³⁹ Vegeu BATLLE [1999] pàg. 421.

⁴⁰ També la manera de matar les aus era més senzilla ja que no requeria la intervenció de cap persona especialitzada ni tampoc s'havia de fer en cap lloc especial. S'havia de procurar, això sí, que l'au sofrís el mínim possible i després s'havia de colgar respectuosament la sang.

⁴¹ Al terrat propi o... al del veí! Com veiem que passa amb les gallines d'Içac Abnaxec (o Alxec) que caven al terrat de Lluís Puig, veí seu, i *li entren en casa e fan li tot lo mon de mal*, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 311. I qui no tenia gall ni gallina se'n procurava com podia, com llegim que l'any 1488 va fer Estruga, muller de Dolç, ambdós jueus targarins, denunciada per haver pres un gall de Benet Marcó i haver-li *levada la qoa e esplomaçat per disimular-lo, que no el coneguessen*, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 608.

pecífic. De fet tenim un bon enfilall de bans en què es multa jueus propietaris d'oques i ànedes per haver-les deixades soltes pels carrers i places de la vila i pels horts i basses de la vora del riu Ondara.

El febrer de 1452 dues oques i dues ànedes d'Içac Alxec *hanaven apres la ffont magor e apres la ffontanela e enterbolien l'aigua que les besties no podien beure e avie-hi ban e crida que nengunes oques ne anedes no gosaven star sino del pont de ffreres menors aval per tant que les besties puxen beure a sa guisa.*⁴³ I el juny d'aquell mateix any set oques d'aquest jueu van ser descobertes menjant *en los selas de l'ordi de mossen Fermí de Perelyos.*⁴⁴ L'any 1459 quatre oques del mateix Içac Alxec *anaven asoltes per la vila e per lo reger.*⁴⁵ I l'any 1481 tres ànedes de Bonjuà, calceter jueu, van ser vistes tombant per la plaça.⁴⁶ Era només qüestió de temps que al final algú agafés i matés algun d'aquests animals, com l'any 1481 va passar amb una àneda del fill gran d'Abram Baruc, morta pel fill de na Faranda *prop lo portal de la font. E aviela amagada entre broça e en la nit tornay e porta-la-se'n e per aço no y gosave entrar [a Tàrrega] que avie por que no'l prenguessen.*⁴⁷ En tots aquests bans la xifra de bèsties trobades voltant al seu aire per la vila és sempre considerable (entre tres i set), en canvi la major part d'aquests bans van ser intimats a la mateixa persona: Içac Alxec, sedassaire d'ofici i, pel que es veu, criador d'aviram a estones perdudes.

Quant al lloc de venda de la volateria sabem, per una acta del consell de Tàrrega de 1362,⁴⁸ que estava prohibit vendre'n al call i que el lloc fixat per a aquesta activitat era la plaça Major. Pel to del document intuïm que no sempre es feia així i que de manera habitual i d'amagat dels mostassafs es venia coloms i altra volateria pels racons del call. En una acta anterior, de 1343, no es diu res sobre el lloc de venda sinó que en aquest cas la restricció afecta a l'horari de compra, diu: *que algun revenedor ni revenedora ni juheu ni juhia d'aquesta ora enant no gosen comprar pols, galines, oques ni anedes en lo*

*dia de dijous tro que age sonat a mitgdia.*⁴⁹ Tant entre els jueus com entre els cristians sempre hi havia qui es dedicava a acaparar certs productes per després revendre'ls a un preu superior a l'inicial i obtenir d'aquesta manera uns guanys fàcils i ràpids en funció de la necessitat dels altres. La prohibició doncs, afavoria a la majoria, a qui deixava un marge de temps prou gran (tot el matí fins a migdia) per a comprar volateria en les millors condicions: els exemplars més bons i a un preu normal, no alterat. Malauradament, però, la majoria que es beneficiava d'aquesta norma només era la cristiana, ja que la discriminació el document no només l'adreça al col·lectiu dels revenedors sinó també als jueus, a tots ells, sense diferenciar d'aquests els qui eren revenedors dels qui no ho eren.

Juntament amb els animals adults i amb les cries també es venia els ous, que constituïen una part important de la dieta quotidiana dels homes i dones medievals.⁵⁰ Ben poca cosa sabem de la venda i consum d'ous per part dels jueus targarins. Només comptem amb el testimoni d'un ban de 1490 segons el qual un tal Anzaret, mosso del Nin, i Estruc,

Escudella de vernís estannífer i decoració en blau de Paterna
procedent del convent dels Framenors de Tàrrega. Segle XV.
Foto: Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrrega).

⁴² Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 547.1.

⁴³ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 381.

⁴⁴ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 389.

⁴⁵ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 432.

⁴⁶ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 544.

⁴⁷ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 553.

⁴⁸ Vegeu APENDIX núm. 5.

⁴⁹ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 147. Tinguem present que a la Tàrrega medieval el dia de mercat setmanal era el dijous. No és fins a finals de 1458 que es va afegir un segon dia de mercat setmanal (el dilluns) al ja existent, vegeu AHCT, pergami núm. 295, del 14 de novembre de 1458.

⁵⁰ Vegeu BATLLE [1999] pàgs. 421-422.

fill d'Abram Baruc, van ser acusats d'haver pres de la taula de Pere d'Olla (*on sta lo pa dos hous [...] e tornarin dos hous pollats*).⁵¹ Ambdós jueus van ser obligats a retornar els ous al seu amo però no ho van poder fer perquè quan els ho van ordenar ja s'havien desfet dels ous. A la mare de l'Estruc se li va permetre d'entregar-ne un altre al lloc del que el seu fill havia pres, i per això el seu pare només va haver de pagar un sou de multa. Però com que el mosso del Nin no en tenia cap per a restituir el que li pertocava, va haver de pagar els dos sous de la multa.

5. El peix

A la dieta dels pobles i viles de terra endins el peix no era tan abundant com la carn, però ja fos fresc, salat o fumat el seu consum va ser important fins i tot en llocs com Tàrrega. L'any 1340 a la peixateria de la vila s'hi podia comprar rajades, congres frescos i salats, arengs, tonyina salada i sardina salada.⁵² S'hi acudia especialment durant els períodes d'abstinència de carn, que a l'edat mitjana eren molt més llargs i rigorosos que no són avui en dia. En el judaisme però, aquest tipus de pràctica penitencial s'articulava al voltant del dejuni d'aliments, de tot aliment, i no només de carn. Per això els períodes de dejuni eren més breus, molts d'ells limitats només a les hores de sol, i per això el peix era un aliment que als ulls d'un jueu apareixia desprovist de les connotacions religioses i ascètiques que la tradició cristiana li conferia. A més a més el peix també apareixia despulat de la gran quantitat de normes que acompanyaven els altres animals destinats a l'alimentació que hem vist: ni havia de ser mort ritualment ni la seva sang estava prohibida.

Malgrat tot, i per causes alienes a la llei jueva, la presència del peix en la dieta dels jueus targarins ve confirmada per indicis sempre negatius. L'any 1341 el consell de Tàrrega, fent seves unes disposicions reials, decideix renovar la crida que prohibia als jueus de posar les mans dins dels coves que contenien el peix que es venia, amb els següents termes: que *fos feyta novelament una crida, que es enforcada en una letra del seynor Rey, del feyt dels juheus e alcavots, que no meten ma en cova de pex ni de fruyta, segons en la dita carta del seynor Rey se conte*. Gràcies a aquest document deduïm que la de 1341 no

era la primera crida que es feia pels carrers i places de Tàrrega sobre aquesta qüestió, però d'aquestes crides prèvies no n'hem trobat cap altra referència. Els consellers deixen ben clar que aquesta crida es fonamenta legalment en una carta del rei, però tampoc hem trobat aquesta carta del rei. Ara bé, en l'acta d'una reunió celebrada dos anys més tard, a finals de 1343, en què, entre altres assumptes tractats, el consell de Tàrrega recupera aquesta prohibició, es reproduïx literalment el document reial que els fa de suport legal, i on es diu que *algun alcavot ni fembla de segle ni encara juheu ni juhia ni altres persones no covinents, d'aquesta ora e enant no gosen metre les mans en les banastes ni en covens de pex ni de fruytes que-s venen, ne encara gosen maneyar lo pa que es tengut a vendre. Enans les dites coses a cascuna d'aqueles agen a pendre per ma d'aquels qui les venran. E qui contra fara sapie per cert que pagara V solidos de ban, e qui los V solidos pagar no pora estara tot l dia en lo castel sens tot remey*. Aquesta segona vegada, a més a més dels alcavots i jueus, es fa extensiva la prohibició a les prostitutes i a un gènere *persones no covinents*. I al peix i a la fruita s'hi afegeix ara el pa: aliments que no podran tocar ni triar sinó que hauran de *pendre per ma d'aquels qui les venran*.

D'aquesta manera els cristians podien comprar peix (i fruita i pa) tranquil·lament perquè sabien que no havia estat tocat per cap jueu. En canvi aquests, a més a més de la humiliació que la prohibició els devia fer sentir,⁵³ a la pràctica es trobaven que a l'hora de comprar no se'ls permetia triar amb comoditat el producte que volien adquirir, la qual cosa els deixava més que mai a la mercè del venedor.

Resignar-s'hi no deuria ser fàcil. Precisament de 1388 ens ha arribat un ban que va ser intimat a Daví Adret perquè *mes la ma en l cove de pex e regirave'l*. El text ho justifica dient que *es crida feta que nenguna persona no y gos metre la ma sots ban de xii diners*. És curiós, si tenim en compte els precedents comentats més amunt, que aquesta vegada la prohibició vagi destinada a un gènere *nenguna persona*.

L'última notícia és molt tardana, de pocs mesos abans de l'expulsió, del maig de 1492. En ella se'ns explica com el degà i els

⁵¹ Vegeu MUNTANE [2006:2] núm. 621.

⁵² Vegeu SARRET [1982] pàg. 145.

⁵³ Per la discriminació envers la resta de compradors targarins i per com els equiparava a uns col·lectius de *persones no covinents* (els alcavots i les prostitutes), els quals també eren igualment de reprobables per a la moral jueva.

paers de Tàrrrega van demanar al mostassaf que proveís perquè *en Salamo Cabra, jueu, no talyas pex en y entravingues en res, com a els ere stat dit que el pesave pex. E per no-saltres los fonc respot que ja lo y aviem dit. Hoc encara o aviem dit an Vilanova, per que el te carec de la pexcateria, que no li levas entravenir en res.* Gràcies a aquest text sabem que a la peixateria de Tàrrrega, que estava a càrrec d'un tal Vilanova, hi treballava un jueu: Salamó Cabra.⁵⁴ A qui venia el peix que tallava i pesava? Només a jueus? També a cristians? El text no ens dona cap pista. Les paraules dels mostassaf només ens permeten suposar que la presència del jueu al darrere del taulell de la peixateria no era recent, ja que quan el degà i els paers li manen que prengui les mesures oportunes per acabar amb aquesta situació, el mostassaf els replica dient que ja n'havia parlat, primer amb Salamó Cabra, i després amb en Vilanova.

Entre aquesta prohibició de finals del segle xv i les de la primera meitat del segle xiv (1343 i 1347) hi ha una diferència molt notable: en aquest cas l'ordre no es fonamenta en (ni tampoc persegueix) la desqualificació moral del jueu. Se l'aparta de la venda del peix però no perquè formi part del grup de *persones no covinents*. Senzillament el document no en dóna la raó. Potser no ho fa perquè ja era prou sabuda de tothom i, en aquest sentit, el més probable seria que aquesta no diferís gaire de la que hem vist abans: procurar que el peix arribi a les mans dels cristians amb la seguretat que no ha passat per les de cap jueu, ja sigui venedor o comprador. Tot i així, que en un ban on s'exhibeix un cert plaer pel detall, no s'indiqui la raó que el motiva, no deixa de ser curiós.⁵⁵

Gràcies a aquests documents podem deduir que al call de Tàrrrega no hi havia cap peixateria. Si n'hi hagués hagut aquestes prohibicions no haurien tingut cap mena de sentit. Com explicar sinó, que podent comprar tranquil·lament a la peixateria jueva del call hom preferís sotmetre's a la vergonya i humiliació de comprar en una peixateria cristiana?⁵⁶

6. La fruita

Una climatologia adequada, la demanda continuada i creixent d'un cert producte, la possibilitat de conservar-lo i emmagatzemar-lo fàcilment... tots aquests elements van tenir el seu propi pes a l'hora de moure els principals propietaris de terres del país (la monarquia, l'Església i la noblesa) a cultivar de manera extensiva determinats productes, com ara els cereals, les vinyes, les oliveres, els ametllers, els garrofers o les figueres. La resta de propietaris, de petits propietaris, van optar per un tipus de cultiu, especialment si ens referim als arbres fruiters, de caire més intensiu, i per això la presència d'arbres fruiters (tant de fruita seca com de fruita fresca) als patis de les cases, als horts, als marges d'alguns tros o entremig de les tires d'una vinya es va convertir en una imatge comuna i familiar al llarg de l'edat mitjana.⁵⁷

Dels anys de presència jueva a Tàrrrega ens han arribat diverses notícies de cases habitades per jueus (de propietat o en règim de lloguer) que tenien patis o corrals, alguns d'ells amb pou. I també de propietats immobles que eren corrals o horts independents i que trobem ubicats tant a dins del call (a banda i banda del carrer del Call i de l'Escola

⁵⁴ Vegeu APENDIX núm. 8. Tenim més notícies d'aquest jueu targarí, encara que en cap d'elles es fa referència a l'activitat que ha atret la nostra atenció en aquest article, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 492, 552, 556, 585, 598, 611, 612, 635, 636, 643.

⁵⁵ Les poques referències documentals que hem trobat sobre Salamó Cabra ens el caracteritzen com una persona adinerada, acostumada a fer tractes amb el govern de Tàrrrega. No sabem si aquell estiu es va convertir al cristianisme o si va marxar de Tàrrrega (entre els documents de venda de propietats immobles dels jueus que van marxar no n'hi ha cap de seu). Equiparar ara aquesta persona concreta, amb nom i cognom, als alcavots i prostitutes potser no va semblar ni oportú ni pertinent a l'autoritat de la vila.

⁵⁶ De fet a la reconstrucció del call targarí de finals del segle xv de que hem parlat abans (vegeu MUNTANÉ [2006:1]) no hi apareix cap referència a una peixateria dins de l'espai d'habitació jueva.

⁵⁷ Vegeu GARCIA [2004] pàg. 313ss. Alguns documents de l'AHCT es refereixen als "cirerers", a les "pruneres", als "ametllers", etc. de determinats targarins. I encara que utilitzen el plural, el més segur és que no s'estan referint a arbredes de fruiters (especialment en el cas dels arbres de fruita fresca: cirerers, pruneres, etc. que mai van ser objecte de cultiu extensiu per la dificultat de conservació del seu fruit), sinó que probablement només deuen voler indicar que en aquell indret hi havia uns quants exemplars d'un mateix tipus d'arbre fruiter. Quant als arbres de fruita seca (com els ametllers), sempre ens quedarà el dubte de si aquell tros era o no de cultiu extensiu. És el cas de l'acabatat mestre Daví Abenaçaia de qui sabem que tenia plantats diversos ametllers, perquè el gener de 1482 va denunciar Antoni Marcó per haver-n'hi tallat quatre. Aquest cas és singular perquè, per la raó que fos, en entossudir-se l'esmentat Antoni Marcó a pagar la multa, aquesta se li va intimar diverses vegades durant tot el mes de gener i la primera meitat de febrer, doblant-se-li cada vegada la quantia a pagar (de cinc sous va passar a deu; de deu, a vint; de vint, a quaranta; de quaranta, a vuitanta i, finalment, a cent!), vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 555, 557, 558.

dels jueus) com a les zones d'horta de la vila (a la Vilanova o prop del reguer).⁵⁸

La majoria de les notícies relacionades amb el consum de fruita per part de la població jueva de Tàrrega les trobem però als llibres de bans. Al quadre adjunt proposem una presentació general de la informació continguda en aquests bans.

La major part de vegades els autors dels furts són menors d'edat: els fills i les filles de les famílies jueves de Tàrrega, riques o no (núm. 3, 4, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 26, 30). Els furts serien, en bona part d'aquests casos, entremaliadures pròpies d'infants que a cada època de l'any ja sabien a quin hort o a quin tros havien d'anar a rampinyar. Sols o amb colles d'amics. En altres ocasions, no tan nombroses, els furts els van cometre adults que treballaven com a servents (núm. 7, 8, 13, 14, 16, 17, 20, 24, 26, 29), tutors (núm. 7) o missatgers (núm. 28) als casals rics de l'aljama, o que només estaven de pas per la vila (núm. 5, 6, 27). La resta de jueus i jueves implicats en aquests robatoris (núm. 1, 2, 9, 21, 22, 25, 26) no sembla precisament que pertanyessin als estrats més pobres de l'aljama targarina, sinó que alguns d'ells eren membres de ple dret de dita aljama. Potser la visió delitible de la fruita a l'arbre els va fer caure a la temptació...

Hi ha bans en què s'especifica que els lladregots van ser sorpresos amb cistelles a les mans, plenes de la fruita que havien robat, clar indicatiu que aquests no havien actuat de manera improvisada sinó amb premeditació (núm. 4, 14, 19, 24, 25, 27).⁵⁹ També s'indica que hi va haver ocasions en què els lladregots no van actuar en solitari sinó en grup: a les colles d'infants esmentades abans (núm. 10, 18, 19), ara hi hem d'afegir els grups formats per adults i menors, en què els primers solen ser jueus (i algun moro) que treballen de servents,⁶⁰ i els segons, nens i nenes que, curiosament, no pertanyen mai a les famílies jueves on aquells servien (núm. 7, 16, 17, 20, 26).

Totes les víctimes dels furts que estem comentant van ser targarins cristians i només

en un parell de vegades (que no apareixen a la taula adjunta) el denunciant va ser un jueu de la vila. A la primera vegada, de 1459, Jafudà Jucef de Besés denuncià Montserrat Goamir per collir-li cireres (cristià roba jueu); a la segona, de 1484, Cresques Bellsom denuncià el mosso d'Içac Bellsom, germà seu, per collir-li raïm (jueu roba jueu).⁶¹

La fruita robada és ben variada. La típica d'aquesta zona del país: raïm, figues, cireres, ametlles, sarmenyas, peres, magranes, pomes i prunes.

Els altres documents que testimonien el consum de fruita per part dels jueus targarins ja els hem comentat a l'apartat anterior: les actes del consell de 1343 i 1347 on es disposava que els jueus no toquessin amb les mans la fruita que estava exposada a la venda sinó que s'esperessin a que els venedors, un cop comprada, els la donessin. I la prohibició de 1362 de vendre *ceps [...] rahims, agraç, brots, prunes, ne amenles, ne neguna altra fruyta* al call. La fruita, com passava amb la volateria, s'havia de dur a la plaça Major. Una altra cosa era que aquesta norma s'observés a ulls clucs...

7. L'oli, la sal i les espècies

A la cuina medieval s'utilitzava el llard, la sal, l'oli, el vinagre, les espècies i diversos vegetals a l'hora d'adobar els aliments i de cuinar-los. Però a les llars jueves alguns d'aquests elements estaven prohibits per motius religiosos (no s'utilitzava el llard de porc ni el greix d'animals per a fregir o enriquir alguns plats, sinó l'oli vegetal), o bé hi eren més presents que a les llars cristianes (com la sal, que era indispensable a l'hora d'extreure tota la sang possible de la carn). Dels elements permesos, a Tàrrega hem trobat alguna notícia relacionada només amb l'oli, la sal i les espècies.

En efecte, sabem que l'any 1501, a la vora del call, a l'alçada més o menys de la sinagoga nova, envoltat d'hortos (els horts del call), hi funcionava un molí d'oli. Per la seva situació tot indica que s'hi accedia únicament pel carrer dels Jueus, en la seva part més baixa, el call pròpiament dit.⁶² No tenim

⁵⁸ Vegeu, només a tall d'exemple, algunes de les cases amb pou o dels corrals que pertanyien a jueus, MUNTANÉ [2006:2] núm. 525, 530, 576.

⁵⁹ La cobejança i el furt de la fruita aliena afectava per igual jueus i cristians. D'aquests darrers s'exclamava sant Vicent en un dels seus sermons: "Quan entrau en l'hort del vostre proisme, no solament preneu hun raym, hun pressech, una figa, mas bona faldada o cistella. Oh mesquins!", citat a GARCIA [2004] pàg. 314.

⁶⁰ Aquests criats i criades es devien conèixer entre ells i devien experimentar una certa empatia en virtut de la feina i condició social.

⁶¹ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 426 i 579 respectivament.

⁶² Vegeu MUNTANÉ [2006:1] pàgs. 113 i 119, núm. 51.

	<i>Data</i>	<i>Persona (o persones) responsable(s) del furt</i>	<i>Fruita robada</i>
1	12.xii.1356	Vidal Mossé	figues
2	12.xii.1356	Vidal Mossé	figues
3	19.v.1388	el fill de Bonjuà Taboch	cireres
4	8.iv.1434	l'esposa de Pesola; una infanta; dos fills de Jucef Mordofay	ametlles (vàries cistelles)
5	11.vii.1434	un jueu petit estranger	agràs
6	22.x.1444	don Samuel (que s'hostatja a casa del Nin) i un altre jueu (que s'està amb Salamó Abenafia)	magranes
7	22.v.1452	el mestre privat dels fills de don Deulosal; el mosso de Bonjuà; dos fills de Baruc	cireres
8	1.vii.1452	el mosso de Jucef Abenafia	<i>maçanes</i> (pomes)
9	5.vii.1452	don Salvat	prunes
10	7.vii.1452	el fill de Vidal <i>lo Rog</i> ; el fill de Mordofay	peres
11	7.vi.1454	la filla d'Abram Falcó	cireres
12	22.viii.1454	la filla de Cofén, sabater	raïm
13	2.iv.1459	La mossa de Jucef Abenafia	ametlles
14	20.vi.1459	el moro jove de Jucef Abenafia	prunes (una senalla)
15	29.vi.1459	el fill de Deulosal Jacob	cireres
16	29.vi.1459	el mosso del Nin; el moro de Jucef Abenafia; un fill i una filla de Jucef Falcó; el fill de Baruc	sarmenyas
17	5.vii.1459	el mosso i el moro de Jucef Abenafia; el mosso jove de mestre Abram; el fill de Sara	sarmenyas
18	25.vii.1459	Salomies, fill de Mordofay; el fill de Baruc <i>lo miga</i> ; el fill de Baruc Almosnino	figues
19	25.vii.1459	Salomies, fill de Mordofay; el fill de Baruc <i>lo miga</i> ; el fill de Baruc Almosnino	ametlles (dues cistelles)
20	12.x.1481	la mossa d'Içac Roven; la mossa de Regina Abenafia; el fill d'Abram Baruc <i>lo menor</i> ; el mosso de mestre Davi	raïm
21	15.x.1481	Bendit	raïm
22	9.viii.1484	l'esposa de Sentov	ametlles
23	30.viii.1484	el fill d'Abram Baruc	figues
24	24.ix.1484	el mosso d'Içac Bellsom	raïm (una cistella)
25	2.x.1485	Abram Baruc	raïm
26	6.xi.1485	Aim; el fill de Lerat; la mossa de Benafí (Abenafia)	raïm (coves i cistelles grans)
27	31.v.1489	un jueu estranger (mestre Jucef paga el ban)	cireres (una cistella)
28	2.viii.1490	el missatger vell del Nin	ametlles
29	3.vi.1492	La mossa de mestre Abram	prunes
30	3.vi.1492	el fill de Jucef Baruc	cireres

cap notícia d'un jueu propietari d'un molí d'oli però sabem que l'any 1484 el ric Jucef de Besés tenia oliveres plantades en un tros sota sant Eloi, ja que la jueva Mira va ser denunciada per haver-hi collit olives.⁶³

Quant a les espècies i la sal sabem que els anys previs a l'expulsió, entre 1489 i 1492, tant en Cresques Bellsom com en Nicim Rovén en venien a les seves botigues de Tàrrega i que, més d'una vegada, van tenir problemes amb el mostassaf de torn per no haver afinat correctament els pesos que utilitzaven al mesurar pebre, clavell i safrà, o per emprar mesures equivocades: la del forment per mesurar la sal.⁶⁴

Conclusions

No hem trobat cap més notícia que ens permeti d'afegir altres detalls al quadre de l'alimentació jueva a la Tàrrega medieval. Un quadre que, a hores d'ara, apareix fortament marcat pels conflictes que la perseverança dels jueus i jueves targarins en els costums i normes que sobre l'alimentació li dictava la seva religió, va provocar, gairebé interpretats com si fossin un desafiament, en les autoritats cristianes de la vila.

La societat medieval gravitava al voltant de la religió (també la jueva, no ho oblidem) i el judici moral que les autoritats religioses formulaven no es quedava reclòs a l'àmbit eclesial o sinagoga, sinó que es filtrava per tot arreu i arribava a condicionar la mateixa estructura de govern de la societat civil, de manera que el judici moral que les autoritats civils dictaven era una rèplica del que prèviament les autoritats religioses havien formulat. Les paraules de condemna dels sermons i el gestos de pèrdua de la comunió amb la resta de fidels, trobaven el seu ressò en els bans i crides prohibitoris i excloents que els governs municipals manaven que fossin proclamats pels carrers i places de les viles. En un principi l'exclusió no era tant l'estadi final a què es pretenia arribar, sinó el mitjà pel qual es creia que es podia aconseguir el penediment i l'ingrés (o retorn) dels personatges inculpatos a les files dels bons creients/ciutadans.

Al cor d'una societat, la cristiana, que es creia la dipositària de la religió veritable i amb la missió de difondre-la a tots i a tot arreu, la presència d'un col·lectiu, el jueu, que perseverava en les seves creences i pràctiques religioses, esdevenia totalment indigesta. Llavors, l'exclusió, certament expressada amb un to i uns termes humiliants i deshonrosos, l'hem de jutjar primer que res des de l'òptica indicada al paràgraf anterior: s'excloïa els qui s'excloïen perquè recapacitessin i es convertissin de la seva actitud rebel; es feia patir els qui la seva sola presència era un patiment, perquè deixessin de ser causa de turment. I això tant valia per les *fembres de segle* i els alcavots, com per als jueus i la resta de persones *no covinents*.

Encara que aquesta pedagogia, que podríem qualificar d'intolerant i impositiva, no va donar els fruits que se n'esperava, es va continuar aplicant al llarg de tota l'edat mitjana, fins que ja no van quedar jueus ni jueves per a excloure.⁶⁵ La perseverança en un mètode fallit va motivar que, a la llarga, s'alteressin les expectatives dels resultats previstos. Ja no s'excloïa per a convertir sinó per a separar de la resta el qui es negava a convertir-se per la força, no fos que la seva proximitat acabés intoxicant moralment i religiosa les consciències i els costums de la majoria.

Desgraciadament és en aquest estadi de perversió d'objectius que hem de situar les prohibicions que hem trobat als nostres documents de no tocar amb les mans ni el peix ni la fruita ni el pa que, dins de coves o sobre les taules de les botigues, esperaven ser comprats per algú. D'aquesta manera s'assegurava que aquests aliments arribaven "nets" a la bossa i a la taula dels cristians, i també, al limitar la natural mobilitat i espontaneïtat dels compradors jueus, s'excloïa aquest col·lectiu, de manera imperfecta això sí, del ritme normal del mercat i del comerç de la vila de Tàrrega. En una ocasió, l'any 1347, l'exclusió del col·lectiu jueu en relació a la compra-venda de carn va ser tan severa que de poc no s'aconsegueix *privare eisdem comercio victualium, sine quibus non posset vivere sive esse*: privar

⁶³ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 375. L'any 1490 va ser intimat un ban a Deulosal perquè el seu fill petit va ser sorprès collint olives d'un tros que Jaumes Cescases tenia al camí de Balaguer, segurament per a posar-les en aigua i sal o per a bullir-les i menjar-les seguidament, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 627.

⁶⁴ Vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 618 (pebre), 619 (pebre i clavell), 625 (sal) i 632 (safrà).

⁶⁵ La posició preeminent i dominant de la religió oficial no podia reconèixer l'existència d'altres mètodes fonamentats en el respecte i el diàleg i menys encara envers expressions religioses tan minoritàries i (considerades) inferiors.

a aquells [els jueus] del comerç de vitualles, sense les quals no es pot viure ni ésser. I és que en aquell cas l'exclusió no deixava el comprador jueu a la mercè del venedor cristià, sinó que simplement el deixava sense vitualles per a comprar!

El que passava amb la carn *terefà* tenia una altra motivació encara que l'origen del conflicte era el mateix: la carn que es venia als cristians havia estat "tocada" per les *leyes* mans dels jueus en un acte de *no comportar e asats abominable* als ulls de l'autoritat cristiana.⁶⁶ En efecte l'única sortida possible a l'excedent de bestiar degollat pel *shojet* la carn del qual no era *casher*, només podien ser els cristians. Segons com es miri la situació té un punt d'absurditat perquè el que escandalitzava i ofenia les autoritats religioses i civils cristianes no era l'estat de l'animal sacrificat (si tenia pleuresia, tuberculosi o alguna altra malaltia) sinó el fet que aquest havia passat per un control de qualitat (diguem-ho així) *jueu* i en no superar-lo es desviava la seva carn cap als compradors cristians. Altrament dit, l'escàndol era perquè a aquests els arribava la carn refusada *pels jueus* (era aquí que es posava l'accent), no que els arribava una carn de qualitat inferior.⁶⁷

Per a l'autoritat religiosa i civil cristiana aquest aspecte era el que convertia tot el que tenia a veure amb la carn *terefà* en motiu de vergonya i oprobí. Llavors van procurar de posar-hi remei ja fos limitant el nombre d'animals que els jueus podien sacrificar per taula i dia, ja fos obligant els carnisseres a vendre la carn *terefà* més barata que l'altra, ja fos ordenant als mateixos carnisseres que es cuidessin prou de no barrejar aquesta carn amb l'altra sinó de separar-la de la resta (en un lloc específic o en una taula apart) i d'indicar-la convenientment. Totes aquestes mesures (com hem documentat en aquest article) van ser aplicades en un moment o altre de la presència jueva a Tàrraga.

Finalment, haurem de considerar algunes de les disposicions que va establir l'autoritat civil de Tàrraga sobre els aliments i els jueus en funció del factor econòmic. I és que al darrere d'un sector tan sensible per a l'economia com és l'alimentació s'hi troben sempre importants interessos econòmics. D'una banda s'impe-

deix la venda de certs productes dins del call, com ara la fruita i la volateria, que només podien ser venuts a la plaça Major. D'altra banda la carn i el peix l'havien de comprar els jueus fora del call, ja que dins d'aquest no hi havia cap carnisseria ni cap peixateria. I fins i tot el forn públic del call (el *forn dels jueus*, situat ben aprop de la plaça Major) depenia més dels cristians que dels jueus. La conclusió que podem treure de tot plegat és que l'espai del call quedava forçosament exclòs de l'entramat comercial i econòmic de la vila. I això, al seu torn, comportava una especialització curiosa d'aquest espai al quedar reduïda la seva funcionalitat, de manera gairebé exclusiva, a les qüestions de tipus religiós, administratiu i assistencial que sorgien a l'intern de l'aljama targarina (i que eren resoltes a l'escola i a l'hospital, els únics edificis públics de què disposava el call).

Hem vist també que el govern de Tàrraga, a més a més de limitar l'espai on els jueus es podien proveir dels aliments necessaris per al dia a dia, també va intentar limitar el temps durant el qual ho podien fer, privant-los de les millors hores: les del matí (i també dels millors exemplars i dels millors preus). Recordem sinó la prohibició de comprar volateria abans del migdia dels dijous. La seva

Escudella de vernís estannífer del segle XIV, decorada amb un motiu heràldic al fons, procedent de la sitja del c. de la Font, 7. Excavació dirigida per Carles Navarro de l'empresa Àtics. Foto: Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga).

⁶⁶ Les mans són *leyes* als ulls dels consellers cerverins, vegeu DURAN [1924] pàg. 58. De fet el document és de 1420, potser per tant a la disputa religiosa de Tortosa (1413-1414) i a la butlla de Benet XIII, i l'hem d'entendre com una conseqüència d'aquestes en la manera com insisteix "en l'estricta aplicació d'antigues mesures coercitives mai prou respectades segons el parer de les autoritats cristianes", vegeu Feliu [2007], pàg. 22.

⁶⁷ Potser perquè, al cap i a la fi, aquell mateix animal sa o no (i independentment de qui l'hagués mort) hauria acabat igualment els seus dies en una de les taules de les carnisseries de la vila.

finalitat no era evitar que els jueus "toques-sin" les aus, sinó castigar-los per la seva proverbial cobdícia. En efecte, la manera com assimila els jueus al col·lectiu dels revenedors (especuladors) és una conseqüència, ben matussera per cert, del prejudici que va circular durant l'edat mitjana, segons el qual els jueus s'enriquien a costa d'extorquir i abusar dels cristians.

Com dèiem en començar aquest apartat conclusiu, la imatge que en surt de tot plegat no és gaire falaguera. Però si llegim entre línies en alguns documents (especial-

ment en els bans i en diverses prohibicions) i pensem en la situació prèvia que suscità la intervenció comminatòria de l'autoritat cristiana, ens és possible hipotitzar una realitat menys severa. Una complicitat entre venedors i compradors (sense prestar tanta atenció a qui era jueu i qui era cristià) que interpretava a la baixa les normes oficials de l'autoritat. Una realitat de regates, de tractes sota mà i d'astúcies que només entenia de guanys i beneficis i mirava cap a un altre costat quan li convenia. Una actitud gens estranya, d'altra banda, al món del comerç i del mercadeig, com tothom sap.

Apèndix: Documents

[1]

18 d'agost de 1328.

ACA, Canc, Reg. 475, fol. 111v.

Nos, Alfonsus et cetera. Tenore presentis carta nostra concedimus et licenciam damus tibi Salomoni Naçan, judeo Tarrege, quod posis construhere seu construhi facere ad opus tui unum furnum septem palmorum de tori in domo tua, quam habes in dicta villa. In quo posis panes et alia ad opus tui et domus tue decoquere seu decoqui facere. Mandamus per presentem cartam nostram baiulo dicti loci vel eius locum tenenti ut supra dicto furno construhendo impedimentum aliquod tibi non faciat seu praestet, nec per aliquem inferri faciat seu permitat. In cuius rei testimonium presentem cartam nostram tibi fieri iussimus nostro sigillo pendenti munitam. Data: Ilerde, XIII kalendas julii, anno domini M CCC XX VIII.

Nós, Alfons, etc. A tenor de la present carta nostra et concedim i et donem llicència, a tu, Salamó Naçan, jueu de Tàrrega, perquè puguis construir o fer construir per al teu ús un forn de set pams de fondària a la casa que tens a la dita vila. En el qual puguis coure o fer coure pa i altres [vitalles] per al teu benefici i el de casa teva. Manem, per la present carta nostra, al batlle de dit lloc o al seu lloctinent que no et posi cap impediment per a la construcció del forn més amunt esmentat, ni faci o permeti que ningú te n'hi pugui posar cap. Com a prova d'aquesta resolució disposem que la present carta nostra et sigui avalada amb la marca del nostre segell. Donada: a Lleida, el 14 de les kalendes de juliol, de l'any del Senyor M CCC XX VIII.

[2]

29 de novembre de 1341.

AHCT, *Llibre de Consells (1341-1344)*, fol. 5r, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 131.

Item ordenaren que fos feyta novelament una crida, que es enforcada en una letra del seynor Rey, del feyt dels juheus e alcavots, que no meten ma en cova de pex ni de fruyta, segons en la dita carta del seynor Rey se conte.

[3]

21 de novembre de 1343.

AHCT, *Llibre de Consells (1341-1344)*, fol. 57r-58v, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 147.

Item que sie feyta crida del feyt dels juheus e d'alcauots e de fembres de setgle, que no togen a pex ne a pa ne a fruyta que compren, e qe-s vene i diner la carn meyns la liura que els degolen qe l'al[tra]. Item que sie posada una post en la taula de la cerneceria que assignada sie als juheus per tal que hom puxe conixer quala taula la carn dels juheus si taula, segons que ia d'altres vegades es estat feyt, per tal com los mercaders estrayns e altres gens que son vengudes a la fira n'at parlats als paers e volen conixer la carn juhiga hon se fa per ço que se'n puxen guardar. E que de les dites coses sie feyta crida sots la forma que lo seynor Rey ab sa letra atorga. Lo tenor de la qual letra es aytal:

Nos, Petrus, Dei gracia Rex Aragonum, Valencia, Sardenya, Corsice, comis Barchinone, atendentes vos, paciarios et probos homines ville Tarrege, ad comodum et utilitatem eiusdem ville fecisse certa capitola quo tenores sunt qui sequuntur: Ara oyats que-s fan a

saber lo batle, els paers e els prohoms de Tarrega, que algun alcavot ni fembla de segle ni encara juheu ni juhia ni altres persones no covinents, d'aquesta ora e enant no gosen metre les mans en les banastes ni en covens de pex ni de fruytes que-s venen, ne encara gosen maneyar lo pa que es tengut a vendre. Enans les dites coses a cascuna d'aqueles agen a pendre per ma d'aquels qui les venran. E qui contra fara sapie per cert que pagara v solidos de ban, e qui los v solidos pagar no pora estara tot i dia en lo castel sens tot remey. Item diem e manem de part del seynor Rey, que tot carnicer de la dita vila d'aquesta ora enant, vene e age a vendre les carns que los juheus auran degolades a i diner menys per liura als crestians, e que les agen a venre en una taula apartadament, e qui contra fara pagara per ban v solidos. Item diem e manem que algun revenedor ni revenedora ni juheu ni juhia d'aquesta ora enant no gosen comprar pols, galines, oques ni anedes en lo dia de diyous tro que age sonat a mitgdia e qui contra fara pagara v solidos de ban. [*Segueix la cloenda de la carta reial*].

Ara oyats que-s fan a saber lo batle, paers e prohoms de la vila de Tarrega, que com ordenacio fos feyta en la dita vila ab actoritat e consentiment del senyor Rey sots la forma que-s segueix: Que negun alcavot ni fembra de segle ni encara juheu ni juhia ni altres persones no covinents, d'aquesta ora enant no gosen metre les mans en les banastes ni en covens de pex ni de fruytes que-s venen, ne encara gosen manejar lo pa que es tengut a vendre. Enans les dites coses e cascuna d'aqueles agen a pendre per ma d'aquels qui les vendran. E qui contra fara sapie per cert que pagara v solidos de ban e qui los v solidos pagar no pora, estara tot un dia en lo castell sens tot remey. Item diem e manem de part del senyor Rey que tot carnicer de la dita vila...

[4]

5 d'abril de 1347.

ACA, Canc, Reg. 644, fol. 48r-v, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 170.

Petrus etc. Fidelibus suis baiulo, paciariis et probis hominibus Tarrage salutem et gratiam. Quamvis nuper eo quia ordinatum fuerat per paciarios et probos homines preteriti temporis dicte ville quod nullus judeus auferet vel presumeret tangere cum manu panes nec alia victualia quos et que emere voluissent et eiam alia contra dictos judeos ordinata fuerant et ad nostri mandatum predicta revocata fuerant et eiam annullata, attamen vos, dicti paciarii, die jovis ante

festum Pasce Domini primo transactum, quia ipsi judei de nostri licencia et eiam episcopi vicensis quandam scolam construere de novo intendunt, ad oprimum eos, et eiam ne dicti judei possint dictam scolam hedificare, quamvis vobis, paciariis et probis hominibus, mandaverimus ut in ipsa constructione dictos judeos nullatenus molestaretis nec impedimentum aliquod prestaretis, per modum avolotamenti quoddam statutum fecistis, quod preconizare jussistis, ut dicitur, quod nullus judeus auferet tangere panes, pices, fructus nec alia victualia sub certa pena in dicto statuto posita et contenta, necminus quod carnes judaycas venderentur minus uno denario pro libra carniis que per christianos ementur, et hoc ne ipsi judei possent habere de carnis antedictis. Quare pro parte dictorum judeorum fuit nobis humiliter supplicatum ut cum predicta facta fuerint contra usum hactenus observatum, cum consuetum fuerit et sit ipsos judeos participacionem habere in emendo et vendendo et aliter cum christianis, et nulla divisio super predictis acta fuerit inter eos, dignemur predictum statutum, quod factum extitit ad... dictos judeos a dicta villa et in diminucionem jurium regionum, facere revocari, et alias eisdem remedium congruum impertiri; nos vero dicta supplicacione admissa, cum judei per reges et principes et potestates inter christianos tanquam homines foveantur, et si ordinata per vos, dicti paciarii, durarent, esset quasi privare eosdem comercio victualium, sine quibus non possent vivere sive esse; propterea regardentes vos quia talia in diminucionem jurium nostrorum facere attemptastis, vobis sub pena nostre gracie et mercedis dicimus et mandamus quatenus dictum statutum contra usum, consuetudinem et observanciam in universo orbe hactenus observatam et usitatam, et preconizacionem inde subsequatam, studeatis, visis presentibus, revocare et deinde contra dictos judeos minime presumatis talia vel similia attemptare, nec dictis judeis in construhendo dictam scolam nec in aliis ipsorum negociis impedimentum aliquod faciatis; alias nos in predictis taliter providebimus quod vos sencietis predicta nobis ingrata existere et molesta.

Pere, etc. Als seus fidels batlle, paers i prohoms de Tàrrega, salut i gràcia. Per bé que no fa gaire, allò que va ser ordenat fa temps pels paers i prohoms de l'esmentada, que cap jueu gosés o pretengués tocar amb la mà el pa i les altres vitualles que volguessin comprar, i també van ser ordenades altres coses contra els dits jueus, [per bé que no fa gaire] per mandament nostre les dites [ordinacions] van ser revocades i anul·lades, no obstant [això] vo-

saltres, dits paers, el dijous abans de la festa de la Pasqua del Senyor prop passada, pel fet que aquests jueus volien construir, amb llicència nostra i del bisbe de Vic, una nova escola, per a oprimir-los i també perquè els dits jueus no poguessin edificar la dita escola, per bé que us vam manar, paers i prohoms, que no molestéssiu els dits jueus ni els poséssiu cap impediment en la construcció, vau dictar un decret, en contra de la nostra voluntat, i vau manar pregonar-lo, on es deia que cap jueu gosés tocar el pa, el peix, la fruita ni altres vitualles sota certa pena en dit decret disposada i continguda, i igualment que la carn juiga fos venuda a un diner menys per lliura que la carn comprada pels cristians, de manera que ni els jueus mateixos poden haver la dita carn. Per la qual cosa de part dels dits jueus ens va ser humilment suplicat que, com que els fets esmentats anaven contra l'ús observat fins ara, com que el costum era i és que aquests jueus puguin participar ja sigui en comprar ja sigui en vendre amb els cristians i que cap divisió sobre les dites coses [hi] hagi entre ells, ens dignéssim fer revocar l'esmentat decret, que semblava fet per a [...] els dits jueus en l'esmentada vila i en disminució dels drets reials, i d'altra banda posar-hi el remei convenient. Nós, admesa dita súplica, com que els jueus són protegits per reis, prínceps i altres autoritats com uns homes més entre els cristians, i si les [coses] ordenades per vosaltres, dits paers, duressin, seria com privar-los del comerç de vitualles, sense les quals no poden viure ni subsistir, per això a vosaltres, que intentàreu fer això en detriment dels nostres drets, sota pena de la nostra gràcia i mercè, us diem i manem que revoqueu a partir d'ara aquest decret i el pregó subsegüent, en la mesura que va contra els usos, costums i observances observats i seguits arreu fins ara, i que no pugueu d'ara en endavant fer res de semblant contra els dits jueus ni posar-los cap impediment a la construcció de l'escola ni a cap altre dels seus afers; sobre aquest assumpte hem proveït d'aquesta manera perquè us adoneu que això ens resultava ingrat i molest.

[5]

Maig de 1362.

AHCT, *Llibre de Consells (1361-1367)*, fol. 7v, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 256.

-1-

Item que nuyll hom o fembra, i[n]fant ne imfant de la dita vila, d'aquesta hora avant no gos venre ne fer venre ceps ne neguna altra lenya, ne rahims, agraç, brots, prunes ne amenles, ne neguna altra fruyta, ne coloms

ne neguna volateria, en lo cal dels juheus de la damunt dita vila, ans ayen a portar per venre aqels qui de les dites coses venre volra en la plaça Mayor. E qui contra fara sapie que pagara per ban per cascuna vegada X sous.

-2-

Item ordenaren que nuyll hom ne nuylla fembra, fadri ne fadrina, no gos venre ni fer venre leyra, ni ceps, verema, agraç, ne neguna fruyta, ne coloms, ne neguna volateria en lo caylls dels juheus de la vila de Tarrega, ans qui les dites coses venre volra o age a porta a la plaça Mayor de la dita vila. E qui contra fara sapie que pagara de ban per cascuna vegada X sous.

[6]

12 de maig de 1445.

AHCT, *Llibre de Consells (1442-1446)*, fol. 159r-159v, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 359.

E com lo honrat consell sia ben cert que los juheus de aquesta vila fan gran abus en degolar los moltons, anyells, ovelles e altres besties de les quals ells poden e gosen mengar, e assagen de metre lus mans dins les dites besties e aço sia cosa de no conportar e asats abominable, acorda, provehi e ordena lo dit honrat consell general que d'ara havant per los mustaçaffs que ara son e apres seran, sia posat ban de cinch sous als carnes e a les taules que d'aci havant ells no permeten ni lexen degolar als dits juheus moltons, anyells e ovelles e altres carns de les quals ells poden mengar, quiscun jorn sino una bestia en quiscuna taula del molto. E per tant com en la taula de la ovella se maten diverses carns, que los dits juheus no puxen ni gosen degolar sino una ovella e hun anyell e no mes avant. E si lo contrari sera fet per los dits carnes o taules, que per los mustaçaffs los dits carnes o taules sien penyorats, e notat hi scrit lo ban en lo libre dels bans hi aqel en son ius loch hi temps exequat per quiscuna vegada que aço permetats esser fet per los dits juheus.

[7]

23 d'agost de 1475.

AHMB, *Llibre de Consells (1474-1495)*, fol. 12r.

¹Dimecres, qui's compte xxiiii de agost, nit de sent Bortomeu, per quant la vila de Belputg ab la confraria del dit loch acostuma de fer gran festa e solemnitat del banaventurat

sant e acostume de fer hun bou e tants com lo senyor ensemps ab la vila e confraria del dit sant volen¹ de degollar bous lo dia de sent Berthomeu.² E es acostumat que en tal jornada los jueus del dit loch no acostumen de degolar dels dits bous. Es stada questio entre los promes de la vila e jueus de aquella, dient los jueus qui els volien degolar de dos bous que matave lo carnicer la hun, e los dits promens sostenien lo contrari, ço hes que no here en costum ni james en semblant jornada los dits jueus no acostumaven de degolar dels dits bous. Lo honorable e magnifich mossen Luis Monros, qui vuy es aci en persona de la senyora, ab beneplaci dels pahers e promens³ prege als dits pahers e promens que la hu dels dits bous degollen los dits jueus e aço la vila per contemplacio del dit mossen Luis de Monros que li plau, sots tal condicio que d'aqui avant per los dits jueus no puxe eser treta aconseguencia ni apossesio ni a la vila no puxe eser forçada d'aqui avant en semblant jornada de acollir-los en degolar dels dits bous sino ab beneplaci dels promens del dit loch.

1. Nota al marge esquerre: *de degollar bous lo dia de sent Berthomeu.*
2. Segueix ratllat: *es stada.*
2. Segueix ratllat: *vol e.*

[8]

17 de maig de 1492.

АНСТ, *Llibre de Bans (1492-1493)*, fol. 12v, vegeu MUNTANÉ [2006:2] núm. 631.

Salamo Cabra.

Lo dia matex fom regets per mosenyer lo dega e per los senyos de paes que proveysem que en Salamo Cabra, jueu, no talyas pex en y entravingues en res, com a els ere stat dit que el pesave pex, e per nosaltres los fonc respot que ja lo y aviem dit. Hoc encara o aviem dit an Vilanova, per que el te carec de la pexcateria, que no li lexas entrarvenir en res. E que encontinent hi ferem tota aquela provesio que fer poguerem, e axi li trametem en Rovira, e intima-li lo ban, posali ban de v sous que d'aqui avant no se n'entrametes en res: I sou.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, ANTONI M.; MOLL, FRANCESC DE B. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll, 1985.

APPEL, GERSON (trad.). *The concise Code of Jewish Law*. New York: Ktav Publishing House, 1989, vol. 2.

BATLLE I GALLART, CARMÉ. *L'expansió baixmedieval (segles XIII-XV)*, a: VILAR, PIERRE (dir.). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1999, vol. 3.

BATLLE I GALLART, CARMÉ. *Fires i mercats. Factors de dinamisme econòmic i centres de sociabilitat (segles XI a XV)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2004.

CHAVEL, CHARLES B. (trad.). *The Commandments. Sefer Ha-Mitzvot of Maimonides*. London & New York: The Soncino Press, 1967.

DURAN I SANPERE, AGUSTÍ. *Discursos llegits en la "Real Academia de Buenas Letras de Barcelona"*. Barcelona: Impr. "Atlas Geográfico", 1924.

FELIU I MABRES, EDUARD. "Els jueus i la llengua hebrea a Catalunya: una història intermitent" a: *Solemne investidura de doctor honoris causa al professor Eduard Feliu*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2007, pàg. 19-40.

GARCIA-OLIVER, FERRAN. "Els cultius" a: GIRALT I RAVENTÓS, EMILI (dir.). *Història agrària dels països catalans*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004, vol. 2, pàg. 301-334.

GONZALVO, GENER; HERNANDO, JOSEP; SABATÉ, FLOCEL; TURULL, MAX; VERDÉS, PERE. *Els llibres de privilegis de Tàrraga (1058-1473)*. Barcelona: Pagès, 1997.

LEWIN, ISAAC; MUNK, MICHAEL; BERMAN, JEREMIAH. *Religious Freedom: The Right to Practice Shehitah*

(*Kosher Slaughtering*). New York: Research Institute for post-war problems of religious Jewry, 1946.

MISTRAL, FREDERIC. *Lou tresor dóu Felibrige, ou, Dictionnaire provençal-français embrassant les divers dialectes de la langue d'oc moderne*. Raphèle-lès-Arles: Culture provençale et méridionale, 2005.

MUNTANÉ I SANTIVERI, JOSEP XAVIER. "Les cases que solien ésser dels jueus. Una aproximació al call de Tàrraga a través dels llibres d'estimes" a: *Urtx*, 2006, pàg. 106-123. [2006:1].

MUNTANÉ I SANTIVERI, JOSEP XAVIER. *Fons per a l'estudi de l'aljama jueva de Tàrraga. Documents i regesta*. Barcelona: PPU, 2006. [2006:2].

RÉGNÉ, JEAN. *History of the Jews in Aragon. Regesta and Documents 1213-1327*. Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University, 1978.

RIERA I SANS, JAUME. "La conflictivitat de l'alimentació dels jueus medievals, segles XII-XV: alimentació i societat a la Catalunya medieval" a: *Anuaris de estudis medievals*, Annex 20, 1988, pàg. 295-311.

RUBIÓ I LLUCH, ANTONI (ed.). *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1908-1921, vol. II.

SABATÉ, FLOCEL. "En torno a la identificación de sinagogas medievales: El caso de Tàrraga" a: *Sefarad*, 59. 1999, núm. 1, pàg. 127-158.

SARRET I PONS, LLUÍS. *Privilegis de Tàrraga*. Tàrraga: F. Camps Calmet, 1930.

SEGARRA I MALLA, JOSEP. *Història de Tàrraga amb els seus costums i tradicions*. Tàrraga: Museu Comarcal, 1984, vol. I.

